

АСИМЕТРІЇ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ДИСБАЛАНСІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН

GLOBAL ECONOMIC DEVELOPMENT ASYMMETRIES IN THE CONTEXT OF COUNTRIES' INNOVATIVE DEVELOPMENT IMBALANCES

У роботі відзначено, що суспільство перебуває на етапі переосмислення якісного та кількісного впливу різноманітних факторів на економічне зростання в умовах трансформаційних викликів нового постіндустріального етапу розвитку світової економіки. Наголошено, що науково-технологічний розвиток є провідним фактором економічного зростання та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності. Незважаючи на достатній рівень інноваційного розвитку більшості країн світу, поглиблюється розрив у рівні економічного розвитку та доходах населення. За підсумками проведеного дослідження зроблено висновок, що рівень інноваційного розвитку країни та технологічного оснащення промисловості створює можливість для покращення рівня життя людства та детермінує рівень економічного розвитку країни. Проте ці процеси відбуваються в умовах сформованої глобальної нерівності та лише поглиблюють технологічні та економічні розриви між регіонами світу.

Ключові слова: економічний розвиток, технологія, технологічний та інноваційний розвиток, глобальні дисбаланси, асиметрії.

В работе отмечено, что общество находится на этапе переосмысления каче-

ственного и количественного влияния различных факторов на экономический рост в условиях трансформационных вызовов нового постиндустриального этапа развития мировой экономики. Отмечено, что научно-технологическое развитие является ведущим фактором экономического роста и обеспечения высокого уровня конкурентоспособности. Несмотря на достаточный уровень технологического развития большинства стран мира, углубляется разрыв в уровне экономического развития и доходов населения. По итогам проведенного исследования сделан вывод, что уровень инновационного развития страны и технологической оснащенности промышленности создает возможности для улучшения уровня жизни человечества и детерминирует уровень экономического развития страны. Однако эти процессы происходят в условиях сложившегося глобального неравенства и только усугубляют технологические и экономические разрывы между регионами мира.

Ключевые слова: экономическое развитие, технология, технологическое и инновационное развитие, глобальные дисбаланси, асимметрии.

УДК 330.368:330.322

<https://doi.org/10.32843/infrastruct44-3>

Темербек А.О.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

Temerbek Alisa

Vasyl' Stus Donetsk National University

The analysis of global economic development asymmetries in the conditions of global innovative development imbalances is carried out in the paper. In particular, the fundamental determinants of economic growth were identified, that include capital, technical and technological determinants, socio-subjective determinants and synergetic determinants. It is noted that the society has the transformational challenges of the new post-industrial stage of the world economy and now is at the stage of rethinking the qualitative and quantitative impact of these factors on the economic growth. It is emphasized that scientific and technological development is the leading factor in economic growth and ensuring a high level of competitiveness. However, the possibility of introducing the latest technologies and access to other resources is uneven for all world's countries and directly depends on the country's existing technological development level. The impetus for further development is given to those countries that already have a sufficient level of innovation in the economy. Current benefits of technological change are not equally distributed in all regions of the world unlike it was in the past. Economically developed countries create more opportunities for the introduction and use of new technologies. For economic feasibility reasons, developed countries transfer industrial production to developing countries, that slows down the level of industrial automation of developed countries, leads to the re-equipment of industrial facilities in developing countries and indirectly affects the overall level of economic development and socio-economic status. Despite the most countries' sufficient level of technological development, the gap in the economic development level and income is widening. According to the results of the study, it was concluded that the country's innovative development level and industry's technological equipment create opportunities to improve the living standards of mankind and determine the level of country's economic development of the. However, these processes take place in the conditions of the formed global inequality and only deepen technological and economic gaps between the regions of the world.

Key words: economic development, technology, technological and innovative development, global imbalances, asymmetries.

Постановка проблеми. Економічний розвиток формується за рахунок впливу національних та глобальних факторів, які є багатоаспектними, різноманітними та іноді суперечливим, що значною мірою зумовлюється особливостями різних граней процесу розвитку. Визначення детермінант економічного зростання у сучасній економічній науці має дати відповіді на виклики, що постають перед суспільством у межах формування нової технологічної парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання глобального економічного розвитку, його детермінант та асиметрій займає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, таких як А. Філіпенко, Д. Лук'яненко, В. Габовіч, Р. Нуреев,

С. Енке, Я. Столярчук та інші. Провідними вітчизняними вченими, що вивчають інноваційний розвиток країни, можна назвати О. Амошу, Ю. Бажала, В. Базилевича, А. Гальчинського, В. Гейця, Я. Жаліла, К. Новицького, А. Чухна та інших учених-економістів. Проте досі недостатньо дослідженим є питання асиметрій глобального економічного розвитку в контексті дисбалансів інноваційного розвитку країн.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення та оцінка асиметрій глобального економічного розвитку в контексті дисбалансів інноваційного розвитку країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Є велика кількість факторів і детермінант економічного зростання, ті чи інші з яких

є актуальними впродовж певного періоду часу. Фундаментальними детермінантами економічного зростання є: капітал, техніко-технологічні детермінанти, соціально-суб'єктні детермінанти та синергетичні детермінанти. Нині відбувається новий етап переосмислення якісного та кількісного впливу цих факторів на економічне зростання окремих країн та світової економіки загалом на основі превалювання нового постіндустріального етапу розвитку світової економіки.

Новий економічний порядок формує нову парадигму економічного розвитку країн і набуває ознак глобальності, що також приводить до трансформації поняття «розвиток». Це питання висвітлювалось у великій кількості праць вітчизняних і зарубіжних фахівців. Аналіз наукових досліджень дав змогу визначити два підходи до визначення сутності розвитку: філософський та економічний. Системні трансформації змінюють традиційне розуміння терміну «розвиток», особливо в контексті глобальності, оскільки розвиток глобальних економічних процесів вже не відповідає лінійному тренду і важко піддається прогнозуванню [1]. На думку А. Філіпенка, чинні підходи до економічного розвитку слід згрупувати таким чином [2, с. 37]:

1) науковці першої течії вважають, що результатом економічного розвитку є покращення добробуту населення, підвищення якості життя та задоволення потреб членів суспільства. Наприклад, польський науковець Л. Бальцеревич під економічним розвитком розуміє процес, що сприяє систематичному підвищенню продуктивності праці, зростанню кількості зайнятого населення, та виокремлює такі детермінанти темпів розвитку [3]: базовий початковий рівень розвитку; людський капітал, під яким слід розуміти рівень освіченості; внутрішні умови господарювання; зовнішні умови господарювання;

2) представники другої течії розглядають загальні закономірності розвитку та висловлюють думку, що він має циклічний характер та пов'язаний із процесами еволюції та прогресу (Д. Лук'яненко, В. Габовіч), наприклад польський науковець В. Габовіч синонімує такі поняття, як «економічний розвиток», «піднесення експансії», «прогрес», «зростання». Водночас світова практика показує, що не завжди розвиток супроводжується прогресом, тому може мати й регресивний характер [1];

3) такі вчені, як Р. Нуреев, С. Енке, розглядають розвиток як комплексний та багатовимірний процес;

4) представники історико-філософського підходу (Б. Шаванс, В. Бранський), акцентують увагу на тому, що розвиток є закономірним та багатфакторним процесом чергування порядку й хаосу в контексті соціальної синергетики.

Глобальний економічний розвиток є нелінійним процесом, що розгортається у часі та просторі, охоплює країни незалежно від рівня їхнього економічного розвитку та ступеня залучення до глобальних економічних процесів, що формується під впливом як внутрішніх чинників, так і зовнішніх, а також цивілізаційних факторів. Саме останні починають усе більше впливати на глобальний економічний розвиток. А. Філіпенко виокремлює чотири групи чинників впливу: початковий рівень розвитку країн; стан людського капіталу; економічний устрій держави; екзогенні умови розвитку [2, с. 94–95].

Під час дослідження асиметрій глобального економічного розвитку слід зазначити, що вони виступають об'єктивними характеристиками світових процесів, взаємодоповнюючими одна одну, адже сам розвиток є суперечливим за змістом та наслідками процесом. Український науковець Я. Столярчук [4] ґрунтовно дослідила тенденції глобального економічного розвитку та підтримує ідею формування глобальної моделі економічного розвитку та водночас вказує на існування асиметрій, котрі проявляються у відсутності структурної рівноваги глобальної економічної системи, непропорційному розвитку підсистем і елементів світового господарства через об'єктивно існуючі суперечності між ними [5].

Глобальний економічний, соціально-політичний і культурний розвиток суспільства починаючи з останньої чверті ХХ в. і донині відбувається під безперервно зростаючим впливом глобалізації. Її економічна складова частина пов'язана насамперед із джерелами, факторами і формами господарського поступу. Йдеться про інвестиції та технології, робочу силу, інтелектуальні і фінансові ресурси, менеджмент, маркетинг тощо. Формами прояву цих процесів є:

- збільшення обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій, лібералізація і дерегуляція руху капіталу;
- безпрецедентна досі диверсифікація світових фінансових ринків і ринків технологій;
- відчутне підвищення ролі ТНК у світових господарських процесах;
- посилення глобальної конкуренції;
- зародження систем глобального, стратегічного менеджменту;
- зростання значення інформаційних і комунікаційних технологій в економічному розвитку.

Сучасний період характеризується глибокими трансформаціями, змінами у геоекономічному просторі на фоні занепаду індустріальної світової цивілізації в першій чверті ХХІ століття і паралельного формування засад інтегральної цивілізації в авангардних країнах у другій чверті століття. Індустріальна цивілізація супроводжується локальними та глобальними військовими конфліктами, економічними війнами, переділом світового

панування та деструктивними реформами. Ці процеси призводять до невизначеності світової динаміки, загострюються міжцивілізаційні, міждержавні та соціальні протиріччя, що породжують нерівномірність глобального економічного розвитку [1].

Загальновідомо, що визначальним фактором економічного зростання та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності країни є її науково-технологічний розвиток, який сприяє структурним трансформаціям практично в усіх сферах життєдіяльності людини. Уся історія розвитку людства нерозривно пов'язана з прогресом технологій, і кожен новий рівень соціально-економічного розвитку базується на становленні нового технологічного способу господарювання. Під час розгортання наукових і технічних революцій кардинально змінюється характер життєдіяльності людини, різко посилюються наслідки її впливу на соціо-еколого-економічний розвиток усієї цивілізації.

У другій половині ХХ ст. у світі розгорнувся новий етап науково-технічної революції, так званої інформаційної, в епіцентрі якої перебували США, СРСР, Японія, Франція, Італія та деякі інші країни Західної Європи, а також Канада. І якщо перша науково-технічна революція, наукова база якої була створена на початку ХХ ст. у результаті наукового прориву в природознавстві та теоретичній фізиці такими країнами, як Німеччина, Франція, Великобританія та США, привела до якісно нових перетворень у промисловості, то сучасна – здійснила переворот практично в усіх галузях не тільки матеріального виробництва і сфери послуг, але й у сфері інтелектуальної праці людини. Період науково-технічної революції другої половини ХХ ст.

характеризувався становленням атомної енергетики, поступовою автоматизацією виробництва та постійним зростанням його енергомосткості, створенням та швидким удосконаленням електронно-обчислювальної техніки, початком освоєння космічного простору, зародженням генної інженерії [6].

Так, якщо в 1950-х роках у більшості капіталістичних країн спостерігалось формування досить сприятливих умов для економічного зростання, яке здійснювалося в основному за рахунок екстенсивного використання природних та інтелектуальних ресурсів, то вже з початку 1960-х рр. темпи економічного зростання значно сповільнилися і виникла необхідність в інтенсифікації виробництва через упровадження в усі сфери економіки останніх досягнень НТП, зокрема нових ресурсо-, праце- та енергоощадних, екологічно чистих та безвідходних технологій (рис. 1).

Вирівнювання темпів економічного зростання за регіонами світу серед розвинених країн та країн, що розвиваються, свідчить про економічну глобалізацію, розповсюдження промислового способу виробництва на всі країни світу, зниження промислових можливостей розвинених країн та прискорення темпів економічного зростання в країнах, що розвиваються.

Згідно з оцінками експертів ОЕСР, у середині ХХ ст. темпи економічного зростання провідних країн світу визначалися прогресом нових технологій на 38%, а вже наприкінці цього століття – на 65% [8]. Тож нині дедалі очевиднішим стає той факт, що економічна міць і прогрес кожної країни зумовлені насамперед інтенсивністю запровадження нових технологій та досягнень НТП.

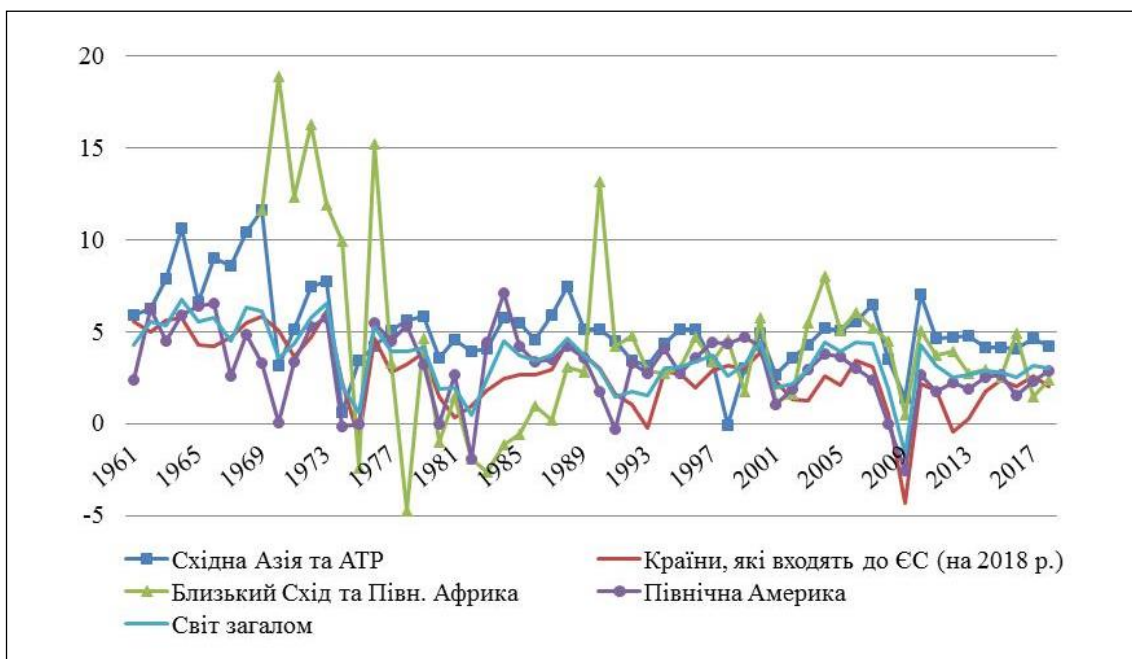

Рис. 1. Темпи приросту ВВП за регіонами світу (у % до попереднього року), 1961–2018 рр. [7]

У сучасних умовах розвитку глобального ринкового середовища можливість упровадження новітніх технологій і доступ до інших ресурсів не є рівномірними. Наприклад, понад 60% населення Землі не може інтегруватися до цифрової економіки, оскільки досі не має доступу до мережі Інтернет [9] (рис. 2).

На відміну від упровадження інновацій у минулому, теперішні вигоди від технологічних змін не є однаково розповсюдженими по всіх регіонах світу. Реальні доходи відстають від темпів приросту продуктивності виробництва, а регіональна соціально-економічна нерівність поглиблюється [10, с. 7].

Соціально-економічні та історичні передумови розвитку економічно розвинених суспільств формують більше можливостей для впровадження та використання новітніх технологій. Однак із розвитком механізмів координації та контролю над географічно розведеними ланцюгами виробництва процес автоматизації сповільнюється навіть у соціально-розвинених країнах [11]. Адже з'являється можливість наймати дешеву робочу силу на периферії з вищим рівнем експлуатації і нижчими стандартами захисту праці. Таке рішення пояснюється простою логікою капіталістичних відносин: мінімізація витрат задля максимізації прибутку. Власникам індустріальних підприємств у США чи Німеччині дешевше перенести виробничі потужності в бідні суспільства Африки та Азії, ніж технологічно переоснащувати виробництво вдома [12, с. 135]. Ці процеси приводять до перенаправлення торговельних потоків промислових товарів та налагодження нових

промислових ланцюгів постачання, формування нових промислових центрів (рис. 3).

Незважаючи на те, що низка незахідних суспільств успішно дає собі раду з процесом індустріалізації, нерівність у доходах між країнами світу помітно поглиблюється з часів Промислової революції (друга половина 18-го століття). 1820 року дохід у західних суспільствах в 1,9 раза перевищував відповідний показник у незахідних країнах. За наступні 180 років Захід суттєво відірвався від решти світу: у 2000 році дохід на душу населення в західних суспільствах був вищим, ніж у незахідних, уже в 7,2 раза (рис. 4).

Це приводить до переобладнання промислових об'єктів у країнах, що розвиваються, та опосередковано впливає на загальний рівень розвитку економіки країни та її соціально-економічний статус. Більшою мірою це стосується країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Незважаючи на те, що країни, що розвиваються, отримали можливість упровадження сучасних технологій, швидкість розповсюдження технологій все ще нижча, ніж у країнах із розвинутою економікою, що приводить до нерівномірності розподілу ресурсів та дисбалансів у регіональному розвитку світу [10, с. 16].

Висновки з проведеного дослідження. Рівень інноваційного розвитку країни та технологічного оснащення промисловості створює можливості для покращення рівня життя людства та детермінує рівень економічного розвитку країни. Проте ці процеси відбуваються в умовах сформованої глобальної нерівності та лише поглиблюють технологічні та економічні розриви між регіонами світу.

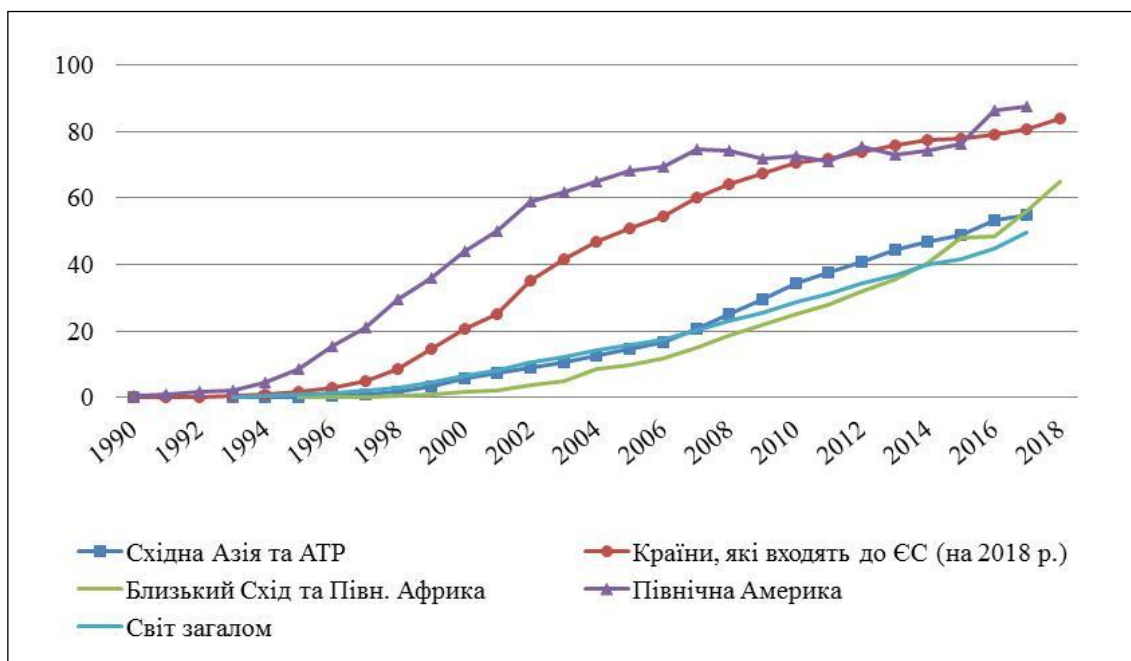

Рис. 2. Динаміка користувачів мережею Інтернет (% від населення), 1990–2018 рр. [7]

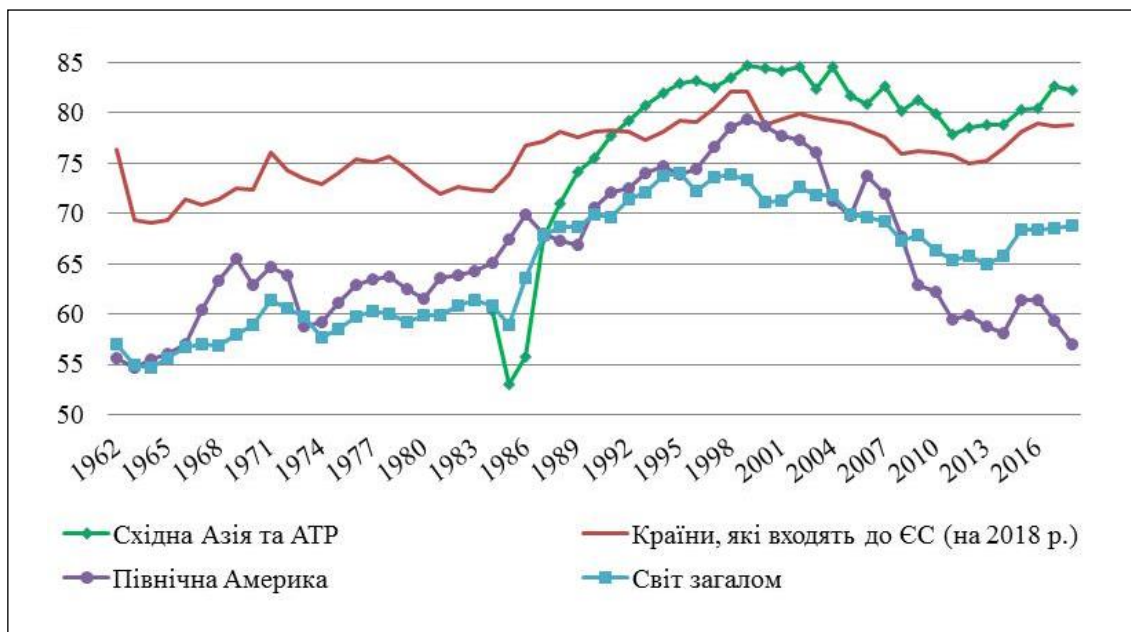

Рис. 3. Динаміка експорту промислової продукції (% від експорту товарів), 1962–2018 рр. [7]

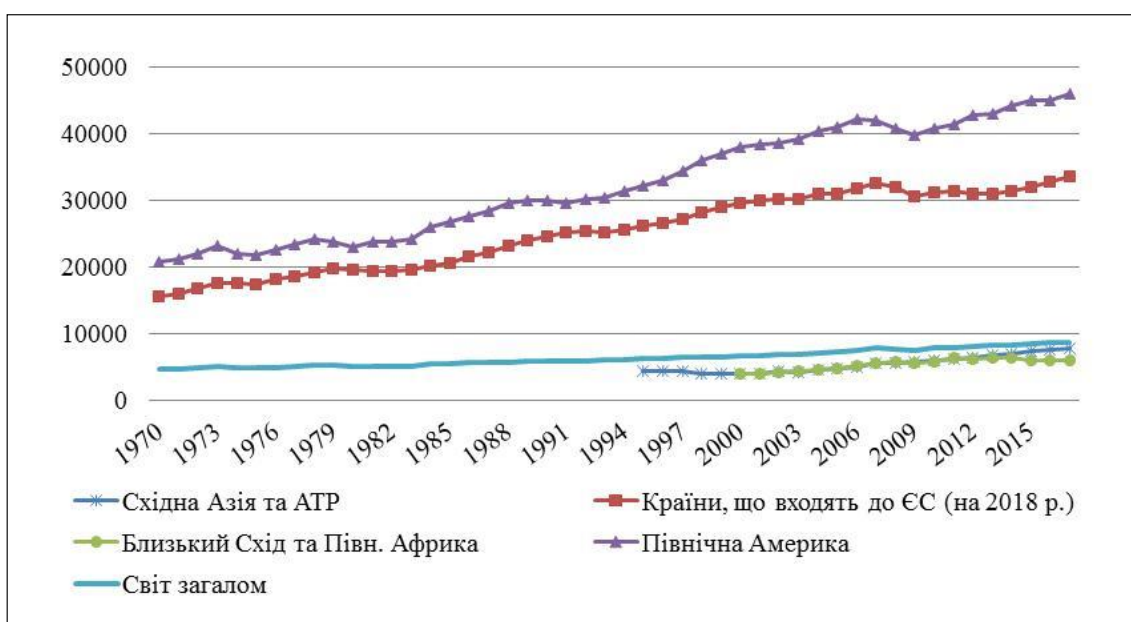

Рис. 4. Скорегований чистий національний дохід на душу населення (у цінах 2010 р., дол. США), 1970–2018 рр. [7]

Економічно розвинені країни є більш готовими до прийняття новітніх технологій, оскільки дорогу робочу силу доцільно замінити автоматизованими процесами; в цих регіонах традиційно більш розвинена галузь ІКТ, а розвинені соціальні гарантії працівникам передбачають механізми зниження негативного впливу автоматизації на рівень безробіття.

Сучасні технології у менеджменті створюють можливості для сегментації виробництва та географічного розведення різних його етапів. Крім

того, ведеться активний аутсорсинг компаніями розвинених країн дешевої робочої сили серед бідніших країн, що розвиваються, для виконання тих завдань, які не рентабельно автоматизувати.

Наявна глобальна нерівність стимулюється місцевими адміністраціями країн, що розвиваються, з метою збереження дешевої робочої сили для залучення іноземних інвестицій і не сприяє економічному розвитку бідніших країн, покращує умови для експлуатації.

Використання можливостей, які надає технологічний розвиток, для акселерації виробничих процесів та поліпшення рівня життя представників із розвинених країн поглиблює наявну нерівність між країнами. Проте переорієнтація виробничої логіки глобальних компаній від принципу максимізації прибутку до орієнтації на задоволення людських потреб, економії робочого часу та звільнення працівників від ручної праці може стати новою парадигмою промислового розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Запукхляк, В.З., Герман Л.Т. Асиметрії глобального економічного розвитку. *Економічний аналіз*. 2014. Том 18. № 3. С. 16–25.
2. Филипенко А.С. Экономическое развитие: цивилизационный подход. Москва, 2002. 260 с.
3. Бальцеревич Л. Свобода і розвиток. Економія вільного ринку. Львов, 2000. 332 с.
4. Столярчук Я.М. Глобальні асиметрії економічного розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2009. 302 с.
5. Столярчук, Я.М. Асиметрія глобального розвитку: соціально-економічний вимір : автореф. дис... дра екон. наук: 08.00.02. Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. Київ, 2009. 34 с.
6. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / Д. Г. Лук'яненко та ін. ; за заг. ред. докторів екон. наук, професорів Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. Київ : КНЕУ, 2011. 703 с.
7. World Bank Group. World development indicators. 2020. URL: <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators> (дата звернення: 06.06.2020)
8. СЭВ: наука – производство – сотрудничество. Пути к технологическому сотрудничеству (тенденции 80-х годов) / отв. ред. Ю. С. Ширяев. Москва : Наука, 1990. 143 с.
9. World Bank Group. World Development Report: Digital Dividends. 2016. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016> (дата звернення: 06.06.2020)
10. Technology at work v2.0. *Oxford Martin School. University of Oxford*. 2016. URL: https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/reports/Citi_GPS_Technology_Work_2.pdf (дата звернення: 06.06.2020)
11. Мулявка В. Нові технології і глобальна нерівність. *Спільне*. 2016. URL: <https://commons.com.ua/uk/novi-tehnologiyi-i-globalna-nerivnist/> (дата звернення: 06.06.2020)
12. Dyer-Witthford N. Cyber-Proletariat: Global Labour in the Digital Vortex. Лондон : Pluto Press, 2015.

REFERENCES:

1. Zapukhliak V.Z., Herman L.T. (2014) Asymetrii hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku [Asymmetries of global economic development]. *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis]. Ternopil': Vydavnycho-polihrafichniy tsentr Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu «Ekonomichna dumka», vol. 18, no. 3, pp. 16–25 (in Ukrainian)
2. Filipenko, A.S. (2002). Jekonomicheskoe razvitiie: civilizacionnyj podhod [Economic development: a civilizational approach]. Moscow : Jekonomika. p. 260 (in Russian)
3. Baltserovych, L. (2000). Svoboda i rozvytok. Ekonomiiia vilnoho rynku [Freedom and development. Free market economy]. Lviv : [b.v.] p. 332 (in Ukrainian)
4. Stoliarchuk, Ya.M. (2009). Hlobalni asymetrii ekonomichnoho rozvytku. [Global asymmetries of economic development]. Kyiv : KNEU. p. 302 (in Ukrainian)
5. Stoliarchuk, Ya.M. (2009). Asymetriia hlobalnoho rozvytku: sotsialno-ekonomichnyi vymir [Asymmetry of global development: socio-economic dimension]. Kyiv. 34 p.
6. Lukianenko D.H., Poruchnyk A.M., Kolot A.M., Stoliarchuk Ya.M. (2011) *Resursy ta modeli hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku* [Resources and models of global economic development]. K. : KNEU (in Ukrainian)
7. World Bank Group (2020) World development indicators. Available at: (<https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators>) (accessed 6 June 2020).
8. Shiryayev Yu.S. (1990) SEV: nauka – proizvodstvo – sotrudnichestvo. Puti k tekhnologicheskomu sotrudnichestvu (tendentsii 80-kh godov) [CMEA: science – production – cooperation. Ways to technological cooperation (trends of the 80s)]. M.: Nauka, 1990. p. 143. (in Russian)
9. World Bank Group (2016) World Development Report: Digital Dividends Available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016> (accessed 6 June 2020)
10. Oxford Martin School. University of Oxford (2016). Technology at work v2.0 Available at: https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/reports/Citi_GPS_Technology_Work_2.pdf (accessed 6 June 2020)
11. Mulyavka V. (2016) Novi tekhnologii i hlobalna nerivnist [New technologies and global inequality]. *Spilne* [Joint]. Available at: <https://commons.com.ua/uk/novi-tehnologiyi-i-globalna-nerivnist/> (accessed 6 June 2020)
12. Dyer-Witthford, Nick (2015) Cyber-Proletariat. Global Labour in the Digital Vortex, London: Pluto Press